

УДК 378:94(477)''1991/908+323

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2\(8\)-665-678](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2(8)-665-678)

Зимовець Максим Сергійович магістрант кафедри новітньої історії України, Історичний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, оф. 333, м. Київ, 01601, тел.: (044) 239-32-89, <https://orcid.org/0009-0009-3115-7127>

Черевичний Геннадій Семенович доцент, кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України, Історичний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, оф. 333, м. Київ, 01601, тел.: (044) 239-32-89, <https://orcid.org/0000-0001-9094-8732>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИКИ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ ДО ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ ТА ДЕРУСИФІКАЦІЇ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

Анотація. У статті наголошується на необхідності та пріоритетному значенні дослідження проблеми трансформаційної політики України з питань декомунізації до деколонізації та дерусифікації в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну. Це зумовлено соціально-політичною ситуацією всередині країни, котра спонукає до розвитку національно-культурної складової діяльності держави.

Автори зауважують на тому, що ще Євромайдан дав поштовх для повномасштабної декомунізації по свій території (крім тимчасово окупованого АР Крим та ОРДЛО) впродовж 2014–2017 рр., а повномасштабне російське вторгнення на територію України з 24 лютого 2022 року стало каталізатором для повноцінної трансформації декомунізації в дерусифікацію та деколонізацію. Саме ці етапи, на думку авторів, є частиною проведення загальнодержавної політики пам'яті.

У статті йдеться про те, що нині загалом комуністична ідеологія (майже повністю) була витіснена національною складовою, котра відобразила компроміс між суспільством та владними структурами. Деколонізація та дерусифікація дають змогу для більш ефективного звернення до власної спадщини задля формування єдиного інструмента

суспільного сприйняття. У цьому сенсі створення прецедентів для запровадження нових топонімічних назв чи заміни їх на історичні викликають необхідність колективної науково-пошукової роботи та залучення громадськості для обговорення рішень, прийнятих унаслідок реальних суспільно-політичних явищ, які спричинені декомунізаційною діяльністю.

Автори торкаються таких питань, як: окупація українських земель, присутність імен російських історико-культурних діячів в топоніміці населених пунктів та викорінення монументально-пам'яткового пласту, присвяченого російському історичному процесу. Наголошується на тому, що з урахуванням використання національної української культури у війні з РФ, заходи щодо деколонізації та дерусифікації мають й матимуть послідовний (до повноцінного завершення) характер.

Ключові слова: декомунізація, деколонізація, дерусифікація, ідентичність, діджиталізація

Zimovets Maxym Serhiyovych Master's Student of the Department of Contemporary History of Ukraine, Faculty of History at Taras Shevchenko National University of Kyiv, Volodymyrska St., 60, of. 333, Kyiv, 01601, tel.: (044) 239-32-89, <https://orcid.org/0009-0009-3115-7127>

Cherevychnyi Gennadii Semenovych Associate Professor, Ph.D in History, Associate Professor of the Department of Contemporary, History of Ukraine, Faculty of History at Taras Shevchenko National University of Kyiv, Volodymyrska St., 60, of. 333, Kyiv, 01601, tel.: (044) 239-32-89, <https://orcid.org/0000-0001-9094-8732>

TRANSFORMATION OF THE POLICY OF DECOMMUNIZATION TO DECOLONIZATION AND DE-RUSIFICATION IN THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE RUSSIAN INVASION IN UKRAINE

Abstract. The article emphasizes the necessity and priority of researching the problem of Ukraine's transformational policy on decommunization to decolonization and de-Russification in the conditions of a full-scale Russian invasion of Ukraine. This is caused by the socio-political situation within the country, which encourages the development of the national and cultural component of the state's activity.

The authors note that the Euromaidan also gave impetus to full-scale decommunization on its territory (except for the temporarily occupied

Autonomous Republic of Crimea and ORDLO) during 2014–2017, and the full-scale Russian invasion of the territory of Ukraine from February 24, 2022 became a catalyst for a full-scale transformation decommunization into de-Russification and decolonization. These stages, according to the authors, are part of the implementation of the national memory policy.

The article states that nowadays the general communist ideology has been almost completely supplanted by a separate national component, which reflected a compromise between society and power structures. Decolonization and de-Russification make it possible to more effectively address one's own heritage in order to form a single tool of public perception. In this sense, the creation of precedents for the introduction of new toponymic names or their replacement with historical ones calls for the need for collective research work and the involvement of the public to discuss decisions made as a result of real socio-political phenomena caused by decommunization activities.

The authors touch on such issues as: the occupation of Ukrainian lands, the presence of the names of Russian historical and cultural figures in the toponymy of settlements, and the eradication of the monumental-monumental layer dedicated to the Russian historical process. It is emphasized that, taking into account the use of national Ukrainian culture in the hybrid struggle on the part of the Russian side, the measures for decolonization and de-Russification have and will have a consistent character until complete completion.

Keywords: Decommunization, Decolonization, Derussification, Identity, Digitalization

Постановка проблеми. Вивчення процесу декомунізації з історичного погляду демонструє ту ситуативність, яка була присутня у владних структурах в цьому питанні. Такі рішення приймалися принаймні три рази у вітчизняній культурній політиці: в 1992, 2001, 2007 роках [14]. Подібні кроки щодо викорінення радянської спадщини у вигляді монументально-архітектурних форм і топонімічних назв в урбаністичному просторі мали скоріше декларативний характер і не мали якихось серйозних нормативно-правових механізмів. Відповідальність за проведення подібних заходів надавалася Кабінету міністрів України та органам виконавчої влади на місцях, що не сприяло їх реальному виконанню на практиці.

Впродовж всієї сучасної політичної історії України проведення декомунізації, деколонізації та дерусифікації стало проблемою, котра потребує серйозних заходів як зі сторони наукової спільноти, так і зі сторони владних структур та громадськості.

Прийняття пакету «декомунізаційних законів» від 9 квітня 2015 року систематизувало досвід Західної України в 1990-х та 2000-х, однак не враховувало прив'язаності до «опозиційної та нейтральної» російської культури. Це відбувалось з урахуванням навіть того, що Ломоносов, Лермонтов, Пушкін, Тургенєв, Суворов, Кутузов, Чернишевський, Толстой та інші особи активно використовувались в радянській пропаганді як «видатні діячі минулого», котрі показували перевагу російської великодержавної культури над національною [4]. Й навіть російські діячі, що мають українське походження, є доволі суперечливими особистостями, котрі внесли вклад в загальну імперську культуру. Російська пропаганда не цурається використовувати цих діячів задля гібридної війни.

Саме тому в часи повномасштабної війни з росією важливими є акти протидії гібридній агресії, яка відбувається не тільки на військово-політичному, але й на культурному фронті.

Аналіз останніх досліджень та публікації здійснено у сенсі розгляду рекомендацій Українського інституту національної пам'яті (УІНП) та Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП), які спираються на проведення дерусифікації в різних населених пунктах України. Проаналізовано матеріали щодо дерусифікаційних та деколонізаційних процесів в Україні. З'ясовано, що також до них відносять укази міських та обласних адміністрацій, електронні та цифрові матеріали щодо перейменувань, науково-аналітичні статті, наприклад таких дослідників, як: Р.Генежи, О.Гнатюка та М.Рябчука [2, 14].

Метою статті є саме аналіз процесу дерусифікації та наведення паралелі з декомунізацією задля уникнення помилок, допущених при реалізації усунення залишків комуністично-тоталітарної спадщини, а також визначення у цьому контексті відкритих інформаційних ресурсів у всесвітній мережі Інтернет з проведення деколонізаційних заходів, що становлять основу первинної інформації подібних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Політика декомунізації почалася ще на початку 1990-х р., однак офіційну законодавчу базу щодо подальшого викорінення чи переосмислення радянської спадщини в Україні було офіційно розроблено та прийнято лише після початку гібридної російської агресії в Криму та Сході України. Ці регіони, починаючи з 90-х рр. ХХ ст., слугували противагою на фоні західних областей з різницею в тому, що східні області сприймали спадщину радянської дійсності за частину своєї історичної ідентичності. При цьому політичними силами та громадськістю цих регіонів ігнорувались

факти того, що території Донецької та Луганської областей почали формувати свою індустріальну ідентичність ще в кінці XVIII-початку XIX ст. Деякі міста були створені уже в радянські часи як супутники промислових об'єктів у вигляді шахт і заводів, і тому вони не охоче сприймали національну політику аргументуючи це тим, що ця радянська спадщина є спільною і пропагує «дружбу народів». Хоч декомунізація та війна на Донбасі внесли деякі корективи в суспільне життя регіонів, проте в топоніміці все ще зберігались найменування, котрі були пов'язані з російським історико-культурним простором. Подібна ситуація спостерігалась не тільки на сході та півдні, але й по всій Україні (окрім ОРДЛО та тимчасового окупованого АР Крим) [14]. Це свідчило про інерційність мислення українців того періоду, довготривалий вплив на національну ідентичність дифузійних процесів, що відбувались в суспільстві.

Поряд з декомунізацією, відбувся перегляд російсько-українських відносин. Однак подібне, як і у випадку з іншими заходами щодо формування національної історико-культурної політики, мало половинчастий та вибіркового характер проведення. Політика дерусифікації значно поступалась декомунізації у суспільно-політичному дискурсі і не стояла на порядку денному. Іноді, дерусифікаційні заходи стосувались повернення місцевим топонімам історичних назв або ж очищення від русизмів. Переважна більшість перейменувань назв, пов'язаних з російською складовою, проходила в західних областях та Києві. Так в столичному регіоні, спроби перейменування топонімів «Площа Льва Толстого» та «Московський проспект» викликали бурхливі дискусійні суперечки з рядом так званих «опозиційних» політиків. Однак, подібні настрої побутували серед більшості населення, яке керувалось принципом «невинуватості» представників російського культурного простору щодо українського питання [2]. Це вочевидь продемонструвало наявність в українському суспільстві старих стереотипів, сформованих впродовж навіть не десятиліть, а декількох століть.

Зазначимо, що починаючи з березня 2022 року, в суспільстві набула рис думка щодо заміщення російської складової в культурно-освітньому просторі України. В рекомендаціях до створення навчальних програм за 2022/2023 н.р., наполягається на інтегруванні в історію України всесвітньої історії та громадської освіти в рамках єдиної програми для учнів 5-6 класу [5]. Вагомість предметів, інтегрованих курсів громадянської та історичної освіти в умовах збройної агресії рф проти України посилюється потребою зміцнення національної

ідентичності, плекання патріотизму, формування ключових громадянських компетентностей і навичок.

При розробленні навчально-виховних планів для 7–11 класів закладів загальної середньої освіти вчителям важливо враховувати аспекти формування в української учнівської молоді патріотизму, усвідомлення загальнолюдських цінностей та несприйняття імперської і шовіністичної ідеології. Проте освітяни не повинні повторювати маніпуляційні наративи, що притаманні російській пропаганді щодо тверджень про виправдання геноциду української нації У зв'язку з цим актуальними під час навчання історії є теми, присвячені українському націєтворенню та ствердженню українських національних демократичних цінностей; історії боротьби за українську державність та протистояння імперській колоніальній політиці московії-росії, вивчення тенденцій розвитку української культури, усвідомлення значення історичної пам'яті для формування та розбудови демократичного суспільства тощо. Важливими для вивчення стали історичні періоди існування ВКЛ, Речі Посполитої, вивчення питання радянського тоталітаризму як імперської моделі державотворення. У навчальних планах слід виділяти в окремий пункт історії наших західних сусідів як Польща і Словаччина в контексті наших взаємозв'язків. Також варто приділяти увагу більш сучасним подіям української історії як Революція Гідності та російсько-українська війна. У закладах вищої освіти також наполягають на значущості розширення предметів, котрі допоможуть формувати національну ідентичність у здобувачів освіти, а також збільшення кількості аудиторних годин щодо проведення лекцій з навчальної дисципліни «Історія України» та дотичних до неї наук [6]. Ці процеси свідчать про необхідність наповнення освітнього процесу в закладах вищої освіти націєутворюючими дисциплінами для забезпечення сталості формування національної ідентичності у нових поколінь українців.

Найпершою, хвиля деколонізації дісталась до урбаністичного простору. Як і у випадку з першою хвилею декомунізації, то подібні рішення приймалися місцевими органами, котрі намагаються опиратися на думку громадськості та наукових кіл. Інформаційне наповнення для істориків, краєзнавців та окремих громад формує офіційний сайт Українського інституту національної пам'яті, котрий розглядає питання декомунізаційних і дерусифікаційних процесів. Проте починаючи з квітня 2022 р., на цьому електронному ресурсі з'являються рекомендації щодо проведення демонтажу пам'ятників, пов'язаних з імперською культурою, та виділення «російських» урбанонімів. Кейс з подібною

ситуацією, відзначають не тільки в Києві, Харкові, Дніпрі чи інших українських містах [2]. В решті-решт відбувається процес імплементації загального українського руху діджиталізації й у цій царині.

Найбільше пам'яток, пов'язаних з імперською історіографічною міфологією, зосереджено в Полтаві [12]. Саме з цим рядовим обласним центром, росіяни пов'язують з ще однією військовою перемогою над могутньою Шведською імперією, яку московська держава (з 1721 р. – Російська імперія) замістила на європейській арені. Місця пам'яті щодо Полтавської битви почали формуватися ще за часів правління Катерини II. У той період, українські землі увійшли до складу російської імперії, котра намагалась повністю витіснити національну складову на недавньою окупованих землю. І щоб засвідчити свою присутність, місцева адміністрація спершу встановила пам'ятний знак біля Спаської церкви в честь викупленого з шведського полону батька бургомистра Руденка. Саме з нього і починається формування історико-географічної точки, що було важливо для приналежності до російської імперської культури. Остаточної форми місця для історичної пам'яті набула в 1909 році, коли в честь 200-х річчя перемоги над об'єднаним шведсько-козацьким військом було сформовано музей історії Полтавської битви. Причини формування подібної установи крились в тогочасній напруженій суспільно-політичній ситуації: японська-російська війна 1903–1905 рр. та революція 1905–1907 рр. [17]. Однак, як виявилось ці імперські рефлексії надовго ввійшли в регіональну ідентичність полтавчан.

Нині краєзнавці та наукові спеціалісти з УІНП активно обговорюють питання щодо подальшої музеєфікації виключно демонтованих пам'ятних об'єктів, що мають культурну цінність. Також експертна комісія наголошує на тому, що демонтаж цих пам'ятників є важливим на даний момент через надмірне підкреслення колоніального, залежного стану України, прославлення російської військової «міці» та наочне закріплення російської присутності у вітчизняній історичному просторі [12]. Адже місто Полтава прославляє не козацьку складову регіону, а чужорідну помпезну імперсько-колоніальну масу для прославлення «великої перемоги». Сам монументальний ансамбль міста нагадує типовий музей «победобесия», які поширені на території рф. Однак міська влада, на сьогоднішній день, все одно продовжує блокувати рішення щодо дерусифікації місцевих топонімів та монументальної спадщини [17]. На цьому прикладі виявилась необхідність законодавчої формалізації процесу деколонізації, дерусифікації з чітко прописаними відповідними важелями впливу.

Перехід від декомунізації до деколонізації та дерусифікації почався з масового «пушкінопаду». О. Пушкін для імперіалістів став таким же символом як В. Ленін для комуністів. До 24 лютого 2022 року, на території України знаходилося близько 100 постаментів російському поету, у своїй поемі «Полтава» не приховував своїх українофобських поглядів [3]. У цьому ж контексті російські пропагандисти, як і в радянські та імперські часи, використовують тезу про власну культуру як «переважаюча над місцевими народами».

Зауважимо, що у кожному українському місті до початку повномасштабної війни є топоніми пов'язані з Л. Толстим, Ф. Достоєвським, М. Глінка, П. Чайковським, І. Тургенєвим, Ф. Тютчевим, М. Ломоносовим, М. Лермонтовим, декабристами та з багатьма іншими російськими історичними особами. Всі вони були пов'язані з Україною побічно, а часто навіть сповідували українофобські настрої [3]. За даними УІНП із найбільш поширених топонімів, присвячених російсько-радянській історичній складовій є: вищезгаданий О. Пушкін, В. Чкалов, О. Суворов, В. Маяковський, М. Горький, І. Мічурін, В. Терешкова, О. Матросов та В. Комаров [9]. Адже процес дерусифікації мав розпочатися поруч з декомунізацією ще на початку 90-х рр. ХХ ст., або після початку російсько-української війни на Сході України. Справді, лише російсько-українська війна, змусила більшу частину наших співгромадян переглянути свої погляди на присутність ареалів у вигляді пам'ятників та назв в урбаністичному просторі.

Слід зазначити, що розміщення інформаційної бази щодо деколонізації і дерусифікації поряд з декомунізацією, слід вважати послідовним кроком щодо проведення політики історичної пам'яті на місцях. Ще на початку проведення офіційної частини декомунізації в період 2015–2017 рр. зазначалось, що декомунізація буде мати поверхневий характер без перегляду російського впливу на вітчизняний суспільний простір [8]. Адже окрім засобів масової інформації та відкритих військових дій, відкриті проросійська частина суспільства буде опиратися на радянсько-імперське надбання [3, 8], що у свою чергу становить виклик національній безпеці держави.

До повномасштабного вторгнення РФ до України, політика заміни назв, пов'язаних з російським історико-культурним простором або які являли собою зрусифікований місцевий топонім, почали проводити ще в 2021 році. Першою масштабною заміною колоніальних назв можна вважати заходи проведені в ряді населених пунктів Хмельницької області, де найбільше перейменувань здійснив обласний центр, котрий в

два етапи (14 липня та 20 жовтня 2022 р.) змінив назви близько 44 топонімам, що мали в своїй основі російське походження [7, 11]. Це стало своєрідним орієнтиром для інших місцевих громад України.

Також, предтечою до масових дерусифікаційно-деколонізаційних процесів стало звернення жителів Ужгорода до місцевої влади у березні 2022 року з проханням переглянути доцільність використання імен російських діячів для позначення назв в топонімічній площині міста. Обґрунтовувалося це тим, що «... багато вулиць, площ, скверів провулків нашого міста названо на честь російських діячів політики, літератури та мистецтв, які жодним чином не дотичні до Закарпаття та Ужгорода, а отже, є атавізмом попередньої політики побудови спільного загальноросійського та загальнорадянського культурного простору.....». По закінченні звернення, представники міської громади зробили висновок про появу «...нових героїв, що жертвують своїми життями за нашу країну. Це їхню пам'ять ми зобов'язані увіковічнювати і плекати. Окрім цього, на гідне пошанування заслуговують видатні діячі історії та культури Закарпаття зокрема та України загалом, які в радянський період перебували під забороною». Також було заявлено, що пам'ятники російським діячам буду демонтовані зі згодою комунальних служб, міських органів влади та за рішенням громади. Пам'ятники будуть передані на зберігання, де буде вирішена їх подальша доля з точки зору культурної та естетичної цінностей [16]. Починаючи з 7 квітня 2022 року, в Ужгороді, Тернополі та Мукачеві були демонтовані постаменти О. Пушкіну. Впродовж квітня-травня 2022 року пам'ятники, присвячені російському поету, були демонтовані у дванадцяти містах по всій території України [17]. Пік демонтажу монументів, присвячених О. Пушкіну, припав на вересень-грудень 2022 року і він торкнувся таких міст, як: Київ, Харків, Житомир, Дніпро та Чернівці.

Характерно, що на відміну від декомунізації, дерусифікація стала переважно добровільною і не містить у собі нормативно-правовий механізм проведення подібних заходів. У травні 2022 року, УІНП та МКІП по результатам обговорень зазначили, що нині не існує єдиного підходу до дерусифікації. Тому органи центральної влади рекомендують місцевим владним структурам підтримувати активний діалог зі своєю громадою. На основі такого досвіду, було розроблено рекомендації від УІНП і МКІП щодо очищення публічного простору України від російських імперських та радянських символів, а також визначено підходи, механізми та інструменти для вирішення проблематичних питань, що можуть виникати в процесі декомунізації та

дерусифікації. Проте це переважно лише рекомендації, що не вимагають обов'язкового виконання [2]. Хоча, на нашу думку, винесення теми дерусифікації на широкий загал не є чимось новим для наших співвітчизників. Саме з початком повноцінної декомунізації згори, пов'язують формування інформаційного наповнення щодо проведення відповідних публічних заходів. Проте питання систематизації потоків інформації щодо подальших наукових досліджень у цьому контексті залишається актуальним.

Порівнюючи наявність інформації, присвяченої декомунізації та дерусифікації, слід наголосити на тому факті, що всі органи міської влади спираються у свої рішення на рекомендації УІНП та пакет «декомунізаційних» законів від 09.05.2015 року [2]. Більшість матеріалів щодо заміни топонімів закріплена на сайтах міських та обласних рад в таких розділах, як: «Довідка» чи «Новини» [10, 13, 15]. У деяких випадках, видається за доцільне використання місцевих новинних інтернет-порталів чи тематичних пабліків у таких соціальних мережах, як: Telegram, Facebook, Viber. У період повномасштабного російського вторгнення, більшість користувачів віддають перевагу каналам Telegram за зручність в користуванні та донесення інформації. Також завдяки соціальним мережам простіше відслідковувати думки місцевих жителів, спрямовані на заміну топонімів в громадському просторі.

У містах-мільйонниках процедура обговорення виносить на голосування шляхом застосування певних електронних додатків. Ініціативи, подібні до Kyiv Smart City (з 2020 – Київ Цифровий), уможливають реалізацію низки проєктів, у тому числі тих, що стосуються декомунізаційних і дерусифікаційних процесів, завдяки активному обговоренню, що ведеться в середовищі віртуального простору. Так, починаючи з червня 2022 року, КМДА розпочала рейтингове голосування щодо перейменування російських найменувань. Наприкінці грудня 2022 року, в столиці було надано нові назви уже 237 вулицям, котрі були пов'язані з країною-агресором чи радянським минулим [1]. Це стало результатом синергії зусиль громадськості й місцевої столичної влади.

Висновки. Отже, подібні ініціативи з проблеми нашого дослідження на містах можуть стати основою для формування положень майбутнього законодавства, пов'язаних з дерусифікацією та деколонізацією. Нині існують законопроекти, котрі в майбутньому можуть стати доповненням до наявних законодавчих актів щодо національної історичної пам'яті або стати новим правовим актом. Що ж

до доступності тематичних матеріалів на Інтернет-ресурсах, то їхня кількість зростає з кожним днем. Проте, на даний момент формування єдиного законодавчого механізму щодо позбавлення колоніально-імперської спадщини в українському суспільно-культурному просторі, як і повноцінної доступності до електронних версій правових матеріалів, є доволі кропітким та тривалим в часі ресурсним процесом. Однак, це видається вкрай актуальним, зважаючи на загальну діджиталізацію в Україні й ту швидкість процесу деколонізації, яка забезпечується її застосуванням.

Література:

1. Віталій Кличко про 2022 рік... [Офіційний портал Києва. Київська міська державна адміністрація. 29.12.2022]. URL: Віталій Кличко про 2022 рік: У Києві перейменували вже 237 вулиць, проспектів та бульварів, чії назви були пов'язані з країною-агресором чи радянським минулим (+відео) - Портал Києва (kyivcity.gov.ua)

2. Гнатюк О. М., Гоманюк М. А., Мельничук А. Л. Декомунізація ойконімів України: у пошуках оптимальних підходів. *Науковий вісник Херсонського державного університету Серія Географічні науки*, 2022. Вип. 17. С. 18–35. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2022-17-2>.

3. Головачук Х. «Пушкінопад», повернення Леніна та непохитна Катерина, або Як в Україні проходить декомунізація [Дивись.ІНФО. 23.11.2022]. URL: <https://dyvys.info/2022/11/23/pyshkinopad-povernenya-lenina-ta-nerochytha-kateryna-abo-yak-v-ukraini-prochodyt-decomunizatsia/>

4. Гриценко О. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2019, 320 с.

5. Експертний висновок Міністерства фінансів України до законопроекту «Про подальшу деколонізацію, деокупацію та суверенізацію культурного простору України» (реєстр. № 7721-1 від 14.09.2022). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-2962466.pdf.

6. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. [Лист МОН № 1/9530-22 від 19.08.22 року. Додаток 9-5. 20.08.2022].

7. Кардаш Д. У Хмельницькому перейменували 22 вулиці. [Хмельницький. Події. 20 жовтня 2021 р.]. URL: <https://vsim.ua/Podii/amp/u-hmelnitskomu-pereymenuvali-22-vulitsi-spisok-11448142.html>.

8. Лосєв І. Декомунізація = дерусифікація України [Український тиждень-2015- № 47(419). 28.11.2015]. URL: <https://tyzhden.ua/dekomunizatsiia-derusyifikatsiia-ukrainy/>

9. Найбільш вживані «російські» урбаноніми, рекомендовані до перейменування Експертною радою [Український інститут національної пам'яті]. URL: Декомунізація та реабілітація - офіційний сайт Українського інституту національної пам'яті (uinpr.gov.ua).

10. Перелік топонімів у Сумській міській територіальній громаді, назви яких змінюються (перейменовуються) [СУМІ. Інформаційний портал Сумської міської ради. 14.12.2022]. URL: Перелік топонімів у Сумській міській територіальній громаді, назви яких змінюються (перейменовуються) (smr.gov.ua).

11. Проекти рішень міської ради від 05.07.2021. URL: Про внесення змін до Переліку площ, проспектів, вулиць, провулків, проїздів, скверів, бульварів, парків, розташованих на території міста Хмельницького, затвердженого рішенням 17-ої сесії міської ради № 24 від 02.04.2008 р. | Хмельницька міська рада (khm.gov.ua)

12. Рекомендації Експертної ради щодо демонтажу російських імперських пам'яників у Полтаві [Український інститут національної пам'яті]. URL: <http://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/podolannya-naslidkiv-rusyfikaciyi-ta-totalitaryzmu-v-ukrayini/rekomendaciyi-ekspertnoyi-rady-mkip-shchodo-demontazhu-rosiyskyh-imperskyh-pamyatnykiv-u-poltavi>

13. Рішення Хмельницької міської ради №23 від 28.04.2022 р. «Про перейменування вулиць та провулків ...». URL: <https://khm.gov.ua/uk/content/pro-regeyumentuvannya-vulyc-ta-provulkiv-na-terytoriyah-sil-ta-selyshcha-hmelnyckoyi-1>.

14. Рябчук М. Декомунізація чи деколонізація? Що показали політичні дискусії з приводу «декомунізаційних» законів? *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 2(82). С. 104–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2016_2_8.

15. У Вінниці буде вулиця Степана Бандери: перейменували іще понад пів сотні вулиць [Моя Вінниця. Новини. 28.11.2022]. URL: У Вінниці буде вулиця Степана Бандери: перейменували іще понад пів сотні вулиць (myvin.com.ua)

16. Ужгородці просять владу дерусифікувати топонімію міста [Ужгород. Закарпаття онлайн. 20.03.2022]. URL: <https://zakarpattia.net.ua/News/218909-Uzhhorodtsi-prosiat-vladu-derusyfikuvaty-toponimiiu-mista>.

17. Як Полтавська битва сформувала малоросійський сенс Полтави [Полтавська хвиля. 28.06.2022]. URL: <https://poltavawave.com.ua/p/iak-poltavska-bitva-sformovala-malorosiiskii-sens-poltavi-659809>.

References:

1. Vitalij Klichko pro 2022 rik... [Vitaliy Klitschko about the year 2022...]. Retrieved from Vitalij Klichko pro 2022 rik: U Kievi perejmenuvali vzhe 237 vulic', prospektiv ta bul'variv, chiї nazvi buli pov'jazani z kraїnoju-agresorom chi radjans'kim minulim (+video) - Portal Kieva (kyivcity.gov.ua) [in Ukrainian].

2. Gnatjuk, O. M., Gomanjuk, M. A., Mel'nichuk, A. L. (2022). Dekomunizacija ojkonomiv Ukraїni: u poshukah optimal'nih pidhodiv [Decommunization of oikonoms of Ukraine: in search of optimal approaches]. *Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu Serija Geografichni nauki - Scientific Bulletin of Kherson State University Geographical Sciences Series*, 17, 18–35. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2022-17-2> [in Ukrainian].

3. Golovchak, H. «Pushkinopad», povernennja Lenina ta nepohitna Katerina, abo Jak v Ukraїni prohodit' dekomunizacija ["Pushkinofall", the return of Lenin and steadfast Kateryna, or How decommunization is taking place in Ukraine]. *dyvys.info* Retrieved from <https://dyvys.info/2022/11/23/pyshkinopad-povernenya-lenina-ta-nepochytha-kateryna-abo-yak-v-ukraini-prochodyt-decomynizatsia/> [in Ukrainian].

4. Gricenko, O. (2019). *Dekomunizacija v Ukraїni jak derzhavna politika i jak sociokul'turne javishhe* [Decommunization in Ukraine as a state policy and as a sociocultural phenomenon]. Київ : Institut kul'turologii NAM Ukraїni [in Ukrainian].

5. Ekspertnij visnovok Ministerstva finansiv Ukraїni do zakonoproektu «Pro podal'shu dekolonizaciju, deokupaciju ta suverenizaciju kul'turnogo prostoru Ukraїni» [Expert opinion of the Ministry of Finance of Ukraine on the draft law "On the further decolonization, deoccupation and sovereignty of the cultural space of Ukraine"]. www.kmu.gov.ua Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-2962466.pdf. [in Ukrainian].

6. Instruktivno-metodichni rekomendacii shhodo organizacii osvith'ogo procesu ta vikladannja navchal'nih predmetiv u zakladah zagal'noï seredn'oï osviti u 2022/2023 navchal'nomu roci [Instructional and methodological recommendations regarding the organization of the educational process and the teaching of educational subjects in institutions of general secondary education in the 2022/2023 academic year]. [in Ukrainian].

7. Kardash, D. U (2021). *Hmel'nic'komu perejmenuvali 22 vulici. [22 streets were renamed in Khmelnytskyi]*. Retrieved from <https://vsim.ua/Podii/amp/u-hmelnitskomu-pereymenuvali-22-vulitsi-spisok-11448142.html>. [in Ukrainian].

8. Losev, I. Dekomunizacija = derusifikacija Ukraïni [Decommunization = De-Russification of Ukraine]. *tyzhden.ua* Retrieved from <https://tyzhden.ua/dekomunizatsiia-derusyifikatsiia-ukrainy/> [in Ukrainian].

9. *Najbil'sh vzhivani «rosijs'ki» urbanonimi, rekomendovani do perejmenuvannja Ekspertnoju radoju [The most used "Russian" urban names recommended for renaming by the Expert Council]*. Retrieved from Dekomunizacija ta rehabilitacija - oficijnij sajt Ukraïns'kogo institutu nacional'noï pam'jati (uinp.gov.ua) [in Ukrainian].

10. *Perelik toponimiv u Sums'kij mis'kij teritorial'nij gromadi, nazvi jakih zminjujut'sja (perejmenovujut'sja) [List of toponyms in the Sumy city territorial community, the names of which are changing (renamed)]*. Retrieved from Perelik toponimiv u Sums'kij mis'kij teritorial'nij gromadi, nazvi jakih zminjujut'sja (perejmenovujut'sja) (smr.gov.ua) [in Ukrainian].

11. *Proekti rishen' mis'koï radi vid 05.07.2021 [Draft decisions of the City Council dated 07/05/2021]*. Retrieved from Pro vnesennja zmin do Pereliku ploshh, prospektiv, vulic', provulkiv, proïzdiv, skveriv, bul'variv, parkiv, roztashovanih na teritorii mista Hmel'nic'kogo, zatverdzenogo rishennjam 17-oï sesii mis'koï radi № 24 vid 02.04.2008 r. | Hmel'nic'ka mis'ka rada (khm.gov.ua) [in Ukrainian].

12. Rekomendacii Ekspertnoi radi shhodo demontazhu rosijs'kih impers'kih pam'jatnikiv u Poltavi [Recommendations of the Expert Council regarding the dismantling of Russian imperial monuments in Poltava]. *uinp.gov.ua* Retrieved from <http://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/podolannya-naslidkiv-rusyfikaciyi-ta-totalitaryzmu-v-ukrayini/rekomendaciyi-ekspertnoyi-rady-mkip-shhodo-demontazhu-rosiyskyh-imperskyh-pamyatnykiv-u-poltavi> [in Ukrainian].

13. Rishennja Hmel'nic'koï mis'koï radi №23 vid 28.04.2022 r. «Pro perejmenuvannja vulic' ta provulkiv ...». [Decision of the Khmelnytskyi City Council No. 23 of April 28, 2022 "On renaming streets and alleys ..."] *khm.gov.ua* Retrieved from <https://khm.gov.ua/uk/content/pro-pereymenuvannya-vulyc-ta-provulkiv-na-terytoriyah-sil-ta-selyshcha-hmelnyc'koyi-1> [in Ukrainian].

14. Rjabchuk, M. (2016). Dekomunizacija chi dekolonizacija? Shho pokazali politichni diskusii z privodu «dekomunizacijnih» zakoniv? [Decommunization or decolonization? What did the political discussions about the "decommunization" laws show?]. *Naukovi zapiski Institutu politichnih i etnonacional'nih doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukraïni - Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I. F. Kuras NAS of Ukraine*, 2(82), 104–117. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2016_2_8 [in Ukrainian].

15. *U Vinnici bude vulicja Stepana Banderi: perejmenuvali ishhe ponad piv sotni vulic' [Vinnytsia will have Stepan Bandera Street: more than half a hundred other streets have been renamed]*. Retrieved from U Vinnici bude vulicja Stepana Banderi: perejmenuvali ishhe ponad piv sotni vulic' (myvin.com.ua) [in Ukrainian].

16. Uzhgorodci prosjat' vladu derusifikuvati toponimiju mista [Residents of Uzhhorod ask the authorities to de-Russify the toponymy of the city]. *zakarpatya.net.ua* Retrieved from <https://zakarpatya.net.ua/News/218909-Uzhhorodtsi-prosijat-vladu-derusyfikuvaty-toponimiiu-mista> [in Ukrainian].

17. Jak Poltavs'ka bitva sformovala malorosijs'kij sens Poltavi [How the Battle of Poltava shaped the Little Russian meaning of Poltava]. *poltavawave.com.ua* Retrieved from <https://poltavawave.com.ua/p/iak-poltavska-bitva-sformovala-malorosiiskii-sens-poltavi-659809> [in Ukrainian].